

Toplumun Empatik Eğiliminin Engelli Bireylere Yönelik Tutumlara Yansıması

Reflection of Society's Empathic Tendency on Attitudes towards Persons with Disabilities

Habip BALSAK¹, Fatma AYHAN²

ÖZ

Giriş ve Amaç: Bu araştırmanın amacı toplumun empatik eğilim düzeyinin belirlenmesi ve engelli bireylere yönelik tutumla ilişkisinin incelenmesidir.

Yöntem: Tanımlayıcı kesitsel türdeki araştırmanın katılımcılarını Türkiye toplumunda 15 Mayıs 15 Ağustos 2022 tarihleri arasında sosyal medya platformları aracılığıyla ulaşılabilen 429 birey oluşturdu. Araştırmanın verileri çevrim içi ortamda hazırlanan anket formuyla toplandı. Veri toplama formunda sosyodemografik özellikler, Empatik eğilim ölçeği ve engelli bireylere yönelik tutumu değerlendiren sorular yer almaktaydı.

Bulgular: Araştırmamızdaki katılımcıların empatik eğilimi orta düzeydedir. Genel olarak empatik eğilimin yüksek olması engelli bireylere yönelik tutumu olumlu şekilde etkilemekte ve eğitim eğiliminin yüksek olması empatik eğilimi artırmaktadır.

Tartışma ve Sonuç: Engelli bireylerle daha iyi düzeyde empati kurulabilmesi için eğitim müfredatlarında bu konuya ilişkin bilgilendirme ve uygulamalı deneyimleri artırmaya yönelik müfredat çalışmaları ve toplum genelinde konuyla ilgili farkındalık çalışmalarının yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Empatik Düşünce, Toplum, Ruh Sağlığı

ABSTRACT

Introduction and Aim: The aim of the study is to determine the empathic tendency levels of the society and to examine its relationship with the attitude towards disabled individuals.

Method: The participants of this descriptive cross-sectional study consisted of 429 Turkish individuals, contacted through social media platforms between 15 May and 15 August 2022. The data were gathered through an online questionnaire. The form used for data collection included questions about the sociodemographic characteristics of individuals and their attitudes towards disabled people, and the Empathic Tendency Scale.

Results: The empathic tendency of the participants is at moderate level. A high level of empathic tendency positively affects the attitude towards people with disabilities, and a high educational tendency increases the empathic tendency.

Conclusion: In order for the society to better empathize the disabled individuals, it is considered that it will be beneficial to carry out multiple studies to ensure that the relevant knowledge and practical experiences are included in the education curricula and to increase the society's awareness on the subject.

Keywords: Disability; empathic thinking; society; mental health

GİRİŞ ve AMAÇ

Empati bireyin kendisini karşısındaki bireyin yerine koyabilmesini, olaylara onun bakış açısıyla bakabilmesini, duygu ve düşüncelerinin neler olduğunu anlamaya, hissetmeye çalışmasını ve anladıklarını karşısındaki bireye ifade etmesini içerir (1). Dökmen (2002) empati kavramını empatik beceri ve empatik eğilim ve olmak üzere iki başlık halinde ele alınmaktadır. Empatik beceri bireyin empati kurabilmesi olarak

tanımlanmaktadır. Empatik eğilim ise daha çok empatinin duygusal yönünü oluşturmada ve bireyin günlük yaşamındaki empati kurma potansiyeliyle ilişkilendirilmektedir (2). Empatinin, sosyal davranışların olumlu olmasına katkı sağladığı ve problemleri davranışların oluşmasını engellediği, yoksunluğunun ise özellikle saldırganlığa sebep olabileceğini vurgulamaktadır (3). Bazı görüşlere göre empati bir karakter özelliği olup değiştirilemezken bazılarına göre sosyal bir beceri olup geliştirilebilir (4). Bireyler kendileriyle empati kurulduğunda anlaşıldıklarını ve kendilerine önem verildiğini hissederler (3,4).

Sosyal yapı içinde farklılıklara sahip bireylerin bütünleşmenin sağlanması, bireylerin

1-Dr.Öğr.Üyesi Batman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü, Batman, Türkiye

E-posta: h.balsak@gmail.com ORCID: 0000-0002-2074-6884

2-Dr. Öğr. Üyesi Batman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, 72060 Batman, Türkiye

E-posta: fatma.ayhan@batman.edu.tr ORCID: 0000-0001-9717-1727

Gönderim Tarihi: 19.10.2022 - Kabul Tarihi: 04.04.2024

sosyal yaşama aktif katılımı ve birbirlerini anlayabilmeleriyle mümkündür. Bireylerin birbirini anlayabilmeleri noktasında en önemli hususlardan biri empatik eğilimdir. Engelli bireylere karşı tutumların farklılaşmasında bireylerin empatik eğilimleri önemli bir rol oynamaktadır (5). Toplumun engelli bireylere karşı pozitif yöndeki tutumları onların aileleri, arkadaşları çevreleri tarafından kabul edilmelerini ve içinde buldukları toplum tarafından psikolojik ve sosyal yönden kabullenilmesini kolaylaştırmaktadır (6). Negatif tutumlar ise toplumsal dışlanma ve ayırım gibi olumsuz -durumlara neden olmaktadır (7,8).

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre dünya genelinde 1 milyardan fazla engelli birey olup bu sayı dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturmaktadır (9). Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 2012- 2019 yılları arasındaki engelli birey oranı %11,6,6'dır (10). Dünya genelinde artan yaşam süreleriyle birlikte beklenen kronik hastalıklardaki artışın engelli birey sayısını daha da artıracığı öngörülmektedir (11). "Engellilik" yeti kaybı olan bireylerin, olumsuz tutumlar veya yetersiz sosyal destek gibi bireysel ve çevresel faktörlerle etkileşimini ifade etmektedir (11). Bu tanımda engellilik sosyal bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Sosyal engellilik modelinde yeti kaybı olan bireylerin deneyimlediği olumsuz durumlar toplumsal dışlama ve baskıdan kaynaklanmaktadır (12). Bu nedenle engelli bireylere yönelik toplumsal tutumun belirlenmesi toplumdaki ayrımcılık yaklaşımını ve önyargıyı azaltmanın ilk aşaması olup, engelli bireyleri kapsayıcı ve kabullenici bir toplum yapısının geliştirilmesi için ülkelerde sosyal politikaların geliştirilmesi oldukça önemli bir husustur (13-15).

Engelli bireyler sosyal, iş, ekonomik, sağlık/bakım, barınma ve eğitim gibi birçok alanda engellere ve dezavantajlara maruz kalmakta ve yaşadıkları sosyal engellere bağlı olarak toplumla bütünleşme konusunda çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar (16). Engelli bireylerin karşılaştığı sorunların büyük çoğunluğu içinde buldukları toplumların tutumlarından kaynaklanmaktadır. Konuyla ilgili yapılan

araştırmalar genç bireylerin bedensel engellilere yönelik olumsuz tutuma sahip olduklarını; sağlık çalışanlarıyla yapılan bir araştırmada sağlık çalışanlarının engellilere yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğunu, üniversite öğrencilerinin engellilik algısının düşük düzeyde olduğunu göstermiştir (5,17,18). Alan yazında toplumda engelli bireylere ilişkin farkındalık uygulamalarının genel anlamda engellilik algısını olumlu yönde farklılaştırdığı ve özellikle kamu spotlarının engellilik algısı üzerinde olumlu sonuçları olduğuna ilişkin bilgiler mevcuttur (18).

Engelli bireylere karşı tutum, yaşantısal deneyimler, engelli bireyler hakkında bilgi sahibi olma, sosyal ve duygusal faktörler gibi birçok durumdan etkilenmektedir (19). Engelli bireylere karşı olumlu tutum geliştirme çalışmaları yasal düzenlemeler, toplumsal projeler, erişilebilirlik çalışmaları, eğitim ve bilinçlenme çalışmalarını kapsamakta, bu amaçla yapılan eğitim çalışmalarında duygusal ve davranışsal öğelere daha fazla yer verilmesinin olumlu etkileri daha fazla artabileceği vurgulanmaktadır. Eğitim, video ile iletişim, çevresel değerlendirme ve yansıtma etkinliği ve uygulamalı deneyimleri içeren tutum müdahalelerinin engelli bireylere karşı olumlu tutumları teşvik etmek için uygun bir pedolojik strateji olabileceği vurgulanmaktadır (20,21). Eğitim müfredatlarında engelli bireylerle birlikteliği arttıran müfredat düzenlemelerinin yapılmasının, hem bireylerin erken dönemde olumlu tutum geliştirmesini hem de engelli bireylerin eğitim hayatına daha kolay katılımlarını sağlaması açısından olumlu etki sağlayacağı önerilmektedir (22).

Bu araştırmanın amacı toplumun empatik eğilim düzeyinin belirlenmesi ve engelli bireylere yönelik tutumla ilişkisinin incelenmesidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu sorulara cevap aranacaktır;

- Toplumun empatik eğilim düzeyi nedir?
- Toplumun empatik eğilim düzeyi ile bazı sosyodemografik özellikleri arasında bir farklılık var mıdır?
  - Toplumun empatik eğilim düzeyi engelli bireylere yönelik tutumları ile ilişkili midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Türü: Araştırma tanımlayıcı türdedir.

Araştırmanın evreni ve örnekleme: Araştırmanın örneklemini, uygun örnekleme yöntemi ile sosyal medya hesaplarından ulaşılan ve araştırmaya katılmayı kabul eden bireyler oluşturdu. Araştırmanın örnekleme Epi İnfö Paket programı kullanılarak evreni bilinmeyen örnekleme yöntemi ile %5 hata payı %95 güven aralığında beklenen frekans % 50 kabul edilerek 384 olarak belirlendi. Araştırmada veri kaybı olabileceği göz önüne alınarak toplam 429 bireye ulaşıldı. Araştırmaya dahil edilme kriterleri 18 yaş üzerinde olma, Türkçe okuma ve anlamada herhangi bir sorunun olmaması, sosyal medya hesaplarından herhangi birini kullanma ve araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul etme olarak belirlendi. Araştırmaya dahil olma kriterlerini karşılamama araştırmadan dışlanma kriterleriydi.

Veri Toplama Formları: Veri toplama formunda katılımcıların bazı soyo-demografik özelliklerine ilişkin sorular, Empatik eğilim ölçeği soruları ve engelli bireylere yönelik tutumu değerlendiren sorular yer almaktadır.

Sosyodemografik Bilgi Formu: Cinsiyet, yaş, medeni durum, aile tipi, yerleşim yeri, çalışma durumu ve eğitim durumu gibi sosyodemografik özelliklere ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ): Bireylerin günlük yaşamdaki empati kurma potansiyellerini belirlemek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir (23). Beşli likert tipindeki ölçek toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği 0.82'dir. Ölçekte yer alan 3, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 15. sorular ters puanlanmaktadır. Ölçekten minimum 20, maksimum 100 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan toplam puan bireylerin empatik eğilim puanlarını ifade etmekte olup puanın yüksek olması, empatik eğilimin yüksek olduğunu; düşük olması ise empatik eğilimin düşük olduğunu göstermektedir.

Engelli Bireylere Yönelik Tutum Soru Formu: Araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda oluşturulan yakın çevresinde engelli bir bireyin

olması, engelli bireylerin topluma yük olduğu düşüncesi, engelli hakları bilgi düzeyi, engelli bireylerin toplumdaki genel akışı ve faaliyetleri yavaşlattığı, çocuğunun öğretmeninin engelli bir birey olması durumuna verilecek tepki ve engelli bir bireyle aynı ortamda çalışmayı isteme gibi engelli bireylere yönelik tutumların değerlendirildiği sorulardan oluşmaktadır.

Araştırmanın Uygulanması: Çalışmanın verileri 15 Mayıs 15 Ağustos 2022 tarihleri arasında sosyal medya platformları aracılığıyla toplandı. Katılımcılara sosyal medya platformları (örn. WhatsApp, Instagram ve Twitter) üzerinden "hikaye" ve "yeni gönderi" olarak yapılan paylaşımlar ve kişisel tanıdıklık aracılığıyla WhatsApp ve mail yoluyla ulaşıldı. Paylaşımlarda araştırmanın konusu, amacı, araştırmaya dahil edilme kriterleri açıklandı. Google form programı üzerinden hazırlanan çevrim içi anket formu 5 bireye gönderilerek hem formun anlaşılabilirliği hem de formun açılması, işaretlenmesi ve gönderilmesi gibi konularda herhangi bir aksaklığın olmadığı teyit edildi. Ön değerlendirmeyi yapan bireyler örnekleme dahil edilmedi. Çevrim içi olarak hazırlanan anketin birinci bölümüne aydınlatılmış onam formu eklendi ve katılımcıların "Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum" ifadesini işaretleyerek onam vermeleri sağlandı. Çalışmaya katılım gösteren bireylere herhangi bir ücret ya da hediye verilmedi. Çevrim içi anket formu toplam 36 sorudan oluşmaktaydı. Katılımcıların anketi cevaplama süresi yaklaşık 8-10 dakika süre almaktaydı. Çalışma kapsamında aynı katılımcıların tekrar anket doldurması Google oturumu açması koşulu getirilerek sağlandı. Çevrim içi anket kabulüne 15 Ağustos 2022 tarihinde, saat 24:00'da planlanan katılımcı sayısına (N=429) ulaşılmış olması nedeniyle son verildi. Çevrim içi anket sorularına verilecek cevapların devamı için bir önceki soruyu yanıtlamaları koşulu getirildiğinden kayıp veri oluşmadı.

Etik Konular: Araştırma için Batman Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan yazılı izin alındı (Tarih: 12.05.2022; Sayı: 2022105-05). Araştırmada çevrim içi olarak hazırlanan soru formunun ilk sayfasında bilgilendirilmis onam formu ve çalışmanın

amacına ilişkin bilgi sunuldu. Katılımcılar ilk sayfadaki bilgileri okuduktan sonra araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan ettikleri seçeneği işaretlediler.

İstatistiksel analiz: Verilerin analizinde SPSS programı kullanıldı. Katılımcıların tanıtıcı özelliklerinin değerlendirilmesinde; tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerden frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma kullanıldı. Bağımlı değişkenlerin normal dağılım özelliklerini değerlendirmede Skewness ve Kurtosis değerlerine bakıldı. Bu değerler -1,98 +1,98 arasında olduğu için verilerin normal dağılım özelliği gösterdiği kabul edildi. Bağımsız değişkenlerin Empatik eğilim ölçeği üzerinde etkisinin değerlendirilmesinde ANOVA (Tek yönlü Varyans Analizi) ve Bağımsız Örneklem t testi kullanılmış olup, Post hoc analizde Tukey testi kullanıldı. P değerinin 0,05'in altında olması anlamlı kabul edildi.

BULGULAR

Araştırmamızdaki katılımcıların çoğunluğunu erkek, 18-24 yaş arası, evli, çekirdek ailede yaşayan, öğrenci, eğitim düzeyi üniversite ve üzeri olan, il merkezinde yaşayan bireyler oluşturdu. Toplum genelinde yürütülen araştırmamızda EEÖ ortalama puanı $65,79 \pm 11,70$ olarak tespit edilmiş olup bu değer toplumun empatik eğiliminin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, aile tipi ve yerleşim yeri değişkenleri ile EEÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmedi ($p > 0,05$). Katılımcıların çalışma durumları ile EEÖ puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık tespit edildi ($p < 0,05$). Yapılan post hoc değerlendirmede öğrenci olan ve çalışmayan katılımcıların EEÖ puan ortalaması herhangi bir ücretli işte çalışan bireylere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görüldü. Lise ve üzeri bir eğitim seviyesine sahip olan katılımcıların daha düşük eğitim seviyesindekilere göre EEÖ puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksekti ($p < 0,05$).

Çalışmaya katılanların engelli bireyler hakkındaki görüş ve tutumlarının EEÖ puan ortalaması ile ilişkisi incelendiğinde; Yakın çevresinde engelli bir bireyin olması, engelli bireylerin topluma yük olduğu düşüncesi, engelli hakları bilgi düzeyi ve engelli bireyle aynı ortamda çalışma düşünceleri ile EEÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark tespit edilmedi ($p > 0,05$). Engelli bireylerin toplumdaki genel akışı ve faaliyetleri yavaşlattığı düşüncesine sahip olan katılımcıların EEÖ puan ortalamaları bu yönde düşünmeyenlerden anlamlı düzeyde daha düşüktü ($p < 0,05$).

Çocuğunun öğretmeninin engelli bir birey olması durumuna ilişkin katılımcıların tutumları ile EEÖ puan ortalaması arasında anlamlı farklılık elde edildi ($p < 0,05$). Çocuklarının engelli bir öğretmen tarafından eğitim görmesi durumunu benimsemeyen ve endişe duyanların EEÖ puan ortalaması bu duruma karşı çıkmayacağını bildiren bireylerin puan ortalamasından anlamlı düzeyde daha düşüktü ($p < 0,05$). Diğer grup karşılaştırmaları arasında bir fark gözlenmedi ($p > 0,05$).

Engelli bir bireyle aynı ortamda çalışmak istemeyenlerin EEÖ puan ortalamaları, bu durumu kabul edenlere göre anlamlı düzeyde daha düşüktü ($p < 0,05$). İşveren olması durumunda engelli bir bireyi istihdam etmek istemeyeceğini belirten katılımcıların EEÖ puan ortalaması, engelli bir bireyi istihdam edebileceğini belirten katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşüktü ($p < 0,05$).

Tablo 1. EEÖ puan ortalamalarının sosyodemografik özelliklere göre değişimi (Batman, 2022)

Sosyodemografik Özellikler	EEÖ			
	n	$\bar{x}$	SD	
Cinsiyet <i>t*:1,432 p:0,153</i>	Kadın	304	66,30	11,20
	Erkek	125	64,52	12,77
Yaş <i>F**:.2,054 P:0,086</i>	18-24	253	66,21	11,49
	25-29	62	63,69	11,95
	30-34	21	71,52	9,93
	35-39	27	64,81	11,91
	40 ve üzeri	66	64,69	12,26
Medeni Durum <i>t*:1,842 p:0,066</i>	Evli	296	66,48	10,92
	Bekar, boşanmış, ayrı yaşayan	133	64,24	13,16
Aile Tipi <i>t*:1,073 p:0,284</i>	Çekirdek	324	66,13	10,93
	Geniş	105	64,72	13,78
Çalışma Durumu <i>F**:.4,713 p:0,009 Pot Hoc***: c>a, b>a</i>	Çalışıyor ^a	69	61,88	14,12
	Çalışmıyor ^b	145	66,77	12,03
	Öğrenci ^c	215	66,37	10,33
Eğitim Durumu <i>F**:.11,028 p:0,000 Post Hoc***: c>a, b>a</i>	Okur Yazar, İlk-orta ^a	27	56,03	17,37
	Lise ^b	89	65,32	14,17
	Üniversite ve üzeri ^c	313	66,76	9,82
En uzun süre yaşanılan yer <i>F:0,980 p:0,376</i>	Köy ^a	49	64,34	11,02
	İlçe Merkezi ^b	90	64,83	10,89
	İl merkezi ^c	290	66,32	12,04
Yaşadığı Bölge <i>F**:.0,164 p:0,849</i>	Doğu, Güneydoğu ^a	214	65,97	12,02
	İç Anadolu, Karadeniz ^b	133	65,30	10,75
	Ege, Marmara, Akdeniz ^c	82	66,08	12,38

*:Bağımsız Örneklem t testi ** : Tek Yönlü varyans analizi (ANOVA) *** Tukey Test

Tablo 2. Engelli bireyler hakkında görüş ve tutumlar ile EEÖ puan ortalamalarının karşılaştırılması (Batman, 2022)

Engelliler hakkında görüş ve tutumlar		n	EEÖ	
			$\bar{x}$	SD
Engelli bireylerin genel akışı ve faaliyetleri yavaşlattığını düşünüyor musunuz? <i>t</i> *:2,455 <i>p</i> :0,014	Hayır	303	66,67	11,16
	Evet	126	63,65	12,68
Yakın çevrenizde engelli birey var mı? <i>t</i> *:0,526 <i>p</i> :0,599	Var	271	66,01	12,62
	Yok	158	65,39	9,92
Engelli bireylerin topluma yük olduğunu düşünüyor musunuz? (<i>t</i> *:0,189 <i>p</i> :0,850)	Evet	244	65,88	12,55
	Hayır	185	65,66	10,48
Engelli hakları hakkında bilginiz var mı? <i>F</i> ** :2,517 <i>p</i> :0,082	Evet	93	64,34	13,46
	Kısmen	279	66,70	10,36
	Hayır	57	63,66	14,21
Çocuğunuzun öğretmenini engelli bir birey olur ise nasıl tepki verirsiniz? <i>f</i> ** :4,191 <i>p</i> :0,006 <i>posthoc</i> ***: <i>b</i> > <i>a</i>	Karşı çıkar/Endişe Duyardım ^A	48	61,31	14,58
	Karşı çıkmazdım ^B	287	67,23	10,98
	Başarıya göre tepki verirdim ^C	94	64,27	12,24
Engelli birisi ile evlenir misiniz? <i>F</i> ** :2,240 <i>p</i> :0,083	Evlenirim ^a	48	61,31	14,58
	Seversem Belki evlenebilirim ^b	201	66,74	10,98
	Flört ederim ama evlenmem ^c	94	64,27	12,24
	Evlenmem ^d	86	67,74	10,34
Engelli birey ile aynı ortamda çalışma hakkında ne düşünüyorsunuz? <i>t</i> *:2,452, <i>p</i> :0,015	Çalışmak İstemem	80	62,91	13,55
	Olabilir, Farketmez	349	66,44	11,14
İşveren olsaydınız engelli birini işe alırdıydınız? <i>t</i> *:-2,932,164 <i>p</i> :0,004	Hayır	66	61,93	13,08
	Evet	363	66,48	11,30

*:Bağımsız Örneklem *t* testi ** : Tek Yönlü varyans analizi (ANOVA) *** Tukey Test

TARTIŞMA

Empatik eğilim günlük hayatımızda birçok tutum ve davranış üzerinde etkili bir değişken olup, engelli bireylere yönelik tutumu da mutlak olarak etkilemektedir (5). Bu özelliği ile çalışma grubumuzda empatik eğilim puanının orta düzeyde olduğu görülmektedir. Benzer şekilde hemşirelik öğrencilerini (24–26) ve üniversite öğrencilerinin dahil edildiği araştırmalarda (27) empatik eğilimin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Empatik eğilim bir kişilik özelliği olmakla beraber, eğitimler vasıtasıyla geliştirilebilir bir özelliktir. Bu nedenle eğitim müfredatlarında bu konulara yer verilerek toplumun empatik eğiliminin geliştirilebileceği düşünülmektedir (25). Nitekim toplumun empatik

eğilimi engelli bireylere yönelik tutumu olumlu şekilde etkilemektedir (5).

Bu araştırmadaki katılımcıların cinsiyetleri ile EEÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmedi. Literatürde cinsiyetin empatik eğilim seviyesi üzerinde anlamlı farklılık oluşturmadığını saptayan araştırmaların yanı sıra (5,27–31) kadınlar lehine anlamlı farklılığı ortaya koyan araştırma sonuçları da mevcuttur (26,32–34). Bazı araştırmalar da ise erkeklerin empatik beceri düzeylerinin kadınlarınkinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (35,36). Literatürde cinsiyet ve empatik eğilim arasında farklı sonuçlar olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar empatik eğilimi cinsiyet dışında pek çok faktörün etkimesinden kaynaklanabilmektedir. Genel

anlamda kadınların empatik eğilimlerinin daha yüksek oluşu onların başkalarının duygularına ve düşüncelerine daha duyarlı, bakım verici, şefkatli, sevecen, merhametli, duygusal olmaları gibi toplumsal cinsiyet özelliklerine atıfta bulunarak yorumlanmaktadır (27).

Araştırmamızda katılımcıların yaşları ile EEÖ puan ortalamaları arasında fark görülmedi. Benzer şekilde öğretmenlerin dahil edildiği araştırmalarda da empatik eğilimin yaşa göre değişiklik göstermediği tespit edilmiştir (34,37,38) Bu araştırma ve diğer araştırmaların yaş değişkeni ile ilgili sonuçları yaşla birlikte edinilen olgunluğun ve yaşam deneyimlerinin artmasına bağlı olarak empatik eğilimin artabileceği şeklindeki beklentinin karşılanmadığı göstermektedir.

Katılımcıların medeni durumları ile EEÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmedi. Branş öğretmenleri, doğum salonunda çalışan ebe ve hemşireler ve sağlık çalışanları ile yürütülen çalışmalarda empatinin medeni duruma göre değişmediği belirlenmiş olup, araştırmamızın bulgularını destekler niteliktedir (39-41). Bu bulgulardan farklı olarak çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan bireylerle yapılan bir araştırmada bekârların EEÖ puan ortalamalarının evlilerden daha yüksek olduğu saptanmıştır (42). Medeni durum ve empati arasındaki bu değişkenlik, çoğunlukla bu çalışmadaki bulgular ile örtüşmek ile birlikte evlilikten memnuniyet, çocuk sahip olma gibi farklı değişkenler tarafından da etkilenebileceği düşünülmektedir.

Araştırmamızda aile tipi ile EEÖ puan ortalaması arasında farklılık belirlenmedi. Hemşirelik öğrencilerinin dahil edildiği bir araştırmada çekirdek aileye sahip olan hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilim puanının daha yüksek olduğu bulunmuş ve bu durum çekirdek aileye sahip olanların, geniş ve parçalanmış aileye sahip olanlara göre anne-babayla daha fazla iletişim içinde olmaları ve daha fazla paylaşımda bulunmalarından kaynaklandığı şeklinde ifade edilmiştir (26). Bu araştırmada geniş aile ve çekirdek aile arasında empatik eğilim açısından farklılık görülmemesi bireylerin yaşadıkları aile tipinden ziyade aile içi iletişim, anlayış,

değerlerin paylaşımı ve aile bireylerinin empatik eğilimi gibi aile dinamiklerinin empatik eğilimin gelişiminde farklılık oluşturabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Katılımcıların en uzun süre yaşadıkları yer ile EEÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmedi. Benzer şekilde Kelleci ve ark.'ın yaptığı çalışmada yaşanan yer ile empatik eğilim arasında fark saptanmamıştır (43). Bu bulgulardan farklı olarak hemşirelik öğrencilerinin dahil edildiği bir araştırmada şehirde yaşayan öğrencilerin empatik eğilim puanlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (26). Sosyal çevrenin genişlemesi ve sosyal etkileşimlerin artırması bireyleri birbirlerini anlama konusunda destekleyerek empatik eğilimi artırabilir. Bu araştırmada empatik eğilim ve yaşanan yer arasında ilişki bulunmamasının nedeninin araştırmamızdaki katılımcılardan büyük çoğunluğunun il merkezinde yaşaması olup diğer gruplardakilerin nispeten daha az sayıda olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmamızdaki lise ve üzeri bir eğitim seviyesine sahip olan katılımcıların daha düşük eğitim seviyesindekilere göre EEÖ puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksekti. Toplumun birçok farklı kesimi üzerinde yapılan araştırmalar empatinin eğitim düzeyine göre değiştiğini göstermekte olup araştırmamızın sonucunu desteklemektedir (44). Bu bulgulardan farklı olarak okul öncesi öğretmenleri, sağlık çalışanları, öğretmenlik öğrencileri ile yapılan araştırmalarda empatik eğilim düzeylerinin eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır (34,41,45). Görüldüğü üzere empatik eğilimin eğitim düzeyiyle ilişkisi konusunda literatürde farklı sonuçlar mevcuttur. Bu duruma yönelik bir takım görüşler empatinin doğuştan getirilen bir yetenek olduğunu ve öğretilemeyeceği şeklindeyken diğer görüşler empatinin sonradan öğrenilebileceği yönündedir (46). Bu araştırmadaki katılımcılardan öğrenci olan ve çalışmayanların EEÖ puan ortalaması herhangi bir ücretli işte çalışanlardan daha yüksekti. Bu bulgu araştırmamızın eğitim durumu ile ilgili sonucuyla ilişkili olabilir. Araştırmamızdaki katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversite öğrencisi olup

ve öğrenim düzeyinin yüksek olmasının empatik eğilim puanını artırdığı şeklindeki bulgumuz bu durumu açıklayabilir.

Araştırmadaki katılımcıların EEÖ puanları ile yakın çevresinde engelli bir bireyin olması arasında farklılık tespit edilmedi. Bu bulgudan farklı olarak engelli bireylerle çalışan spor eğitmenlerinin EEÖ puan ortalamalarının çalışmayanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir (31). Singapur, Amerika ve Tayvan'da üniversite öğrencilerinin dahil edildiği bir araştırmada engelli aile üyesi veya arkadaşına sahip olan Amerikalı öğrencilerin engelli bireylere karşı daha olumlu tutumlara sahip olduğu görülmüştür (47). Bazı araştırmalar, ailelerinde veya yakın çevresinde engelli olup olmamasının engelli bireylere yönelik tutumları açısından fark oluşturmadığını göstermiştir (27,48,49). T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yaptırılan 'Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?' araştırmasına göre, ailesinde veya akrabasında engelli birey bulunanların engelli bireylere yönelik tutumlarının daha olumsuz olduğu görülmüştür (50). Bu araştırmada yakın çevresinde engelli bir bireyin bulunması ile EEÖ arasında ilişki bulunmaması engelli bireylerin sosyal yaşamda yaşadıkları sorunları yakından gözleme olasılığının olmasına rağmen onlarla empati kurulamamasının bir sonucu olabilir.

Araştırmamızdaki katılımcıların çocuklarının engelli bir öğretmen tarafından eğitim görmesi konusunu benimsemeyen ve endişe duyanların EEÖ puan ortalaması bu duruma karşı çıkmayacağını bildirenlerin puan ortalamasından daha düşüktü. Empatik eğilimi yüksek olan bireylerin engelli bir öğretmeni kabullenmesinin onlarla empati kurabilmelerinin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir. Bir meta analiz çalışmasında, küçük yaşta çocukların dahi engelli bireylere yönelik olumsuz tutumları olduğu, arkadaş seçimlerinde engelli olmayan bireyleri engelli bireylere, fiziksel engelli olanları da zihinsel engelli olanlara tercih ettikleri bildirilmiş olup bu durum yetişkin bireylerin engelli bireylere yönelik tutumlarının çocuklar üzerindeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir

(51). Engelli bireylerle yapılan bir çalışmada bireylerin istihdam ve çalışma yaşamı konusunda ayrımcılığa maruz kaldıklarını hissetmeleri de engelli bireylerle empati kurulamadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir (16).

Bu araştırmadaki katılımcıların çoğunluğu engelli bir bireyle evlenir misiniz sorusunu "Seversem Belki evlenebilirim" şeklinde yanıtlamıştır. Ayrıca katılımcıların engelli bireyle evlenme konusundaki görüşleri ve EEÖ puanları arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Singapur, Amerika ve Tayvan'daki üniversite öğrencilerinin dahil edildiği bir araştırmada ise Amerikalı ve kadın öğrencilerin romantik ilişki/evlilik bağlamında engelli bireylere yönelik daha olumlu tutumlara sahip olduğu tespit edilmiştir (47). Literatürde eş seçimini etkileyen özelliklerin; değerler, kişisel özellikler, çiftler arasındaki uyum, çevrenin etkisi, maddiyat ve fiziksel çekicilik gibi özellikler olduğu vurgulanmaktadır (52). Bu araştırmada engelli bir bireyle evlenme tercihi ve EEÖ arasında ilişki bulunmamış olmasının nedeni olarak eş seçiminde etkili olan diğer faktörlerin empatik eğilimden daha fazla etkili olmasından kaynaklanmış olabilir.

Araştırmamızda engelli bireylerin topluma yük olduğu ve engelli biriyle aynı ortamda çalışma düşüncesi ile EEÖ puanı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken; engelli bireylerin toplumdaki genel akışı ve faaliyetleri yavaşlattığı düşüncesine sahip olanların EEÖ puan ortalamaları bu düşünceye sahip olmayanlardan anlamlı düzeyde daha düşüktü. Engelli bir bireyle aynı ortamda çalışma ve işveren olması durumunda engelli bir bireyi istihdam etmeyi istemeyeceğini belirtenlerin EEÖ puan ortalamaları bu durumu kabul edeceğini ifade edenlere göre daha düşüktü. Sağlık çalışanlarının engelli bireylere yönelik tutumlarının değerlendirildiği bir araştırmalarda, engelli bireylerin "çalışma hayatına katılımına" yönelik tutumlarında kararsız kaldıkları (17), yalnızca üçte birinin (%36,4) engelli bulunan bireylerle çalışmayı istediği bildirilmiştir (53). Bireylerin yaşamak için ihtiyaç duyduğu güdülenmeyi ve motivasyonu en üst düzeyde tutan duygulardan biri de işe yarama duygusudur. Engelli bireylerin istihdamı ve sosyal içerme

ilişkisinin incelendiği bir araştırmada, engelli bireylerin çalıştıkları kurumlarda mesai arkadaşları ile kaynaşmalarının maximum seviyede olduğu, iş ortamlarının sosyal çevre oluşturabilmek için bir araç olduğu ve bu ilişkilerin iş dışında da devam ettiği saptanmıştır (45). Türkiye, ABD ve Japonya’da engelli bireylerin toplumsal hayata katılmasına yönelik politikaların incelendiği bir araştırmada; Toplumda engelli bireylere yönelik sergilenen tutum ve davranışların pozitif yönde değişmesi için, yaşamın her anında engelli olmayan bireyler ile engelli bireylerin bir arada olmalarını ve bu birlikteliğin olması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (54). Öte yandan engelli bireylerin gelişmiş ülkelerde dâhi yoksulluk riski en yüksek kişiler olduğu ve diğer bireyler tarafından dışlandıkları belirtilmektedir (54).

Araştırmamızda engelli hakları bilgi düzeyi ile EEÖ puan ortalaması arasında anlamlı farklılık tespit edilmedi. Empatik eğilimi yüksek olan bireyler engelli bireylerin hakları konusunda farkındalığa sahip olmak amacıyla farklı şekillerde bu konuda bilgilere ulaşmaya istekli olabilirler. Apaydın (2021)’nin çalışmasındaki sağlık çalışanlarının %26,6’sının engelli bireylerle çalışmaya yönelik herhangi bir ders, seminer ya da eğitim aldığı, %73,4’ünün engelli bireylerle çalışmaya yönelik herhangi bir eğitim almadığı bildirilmiştir (17). Kılıç (2018)’in yapmış olduğu çalışmada, sağlık çalışanları %13,6’sı eğitim müfredatlarında engelli bireyleri anlamaya ilişkin yeterli eğitim aldıklarını ifade etmişlerdir (53). Sağlık çalışanları engelli bireylerle karşılaşma olasılığı en fazla olan meslek gruplarından biri olmasına rağmen engelli bireylerin hakları konusunda eğitim alma oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyinin artması, engellilere yönelik eğitim alınması ve engellilerle önceden olumlu ilişkilerin yaşanması engellilere yönelik olumlu tutumları geliştirmektedir (20,36,55).

Sonuç ve Öneriler

Araştırmamızda empatik eğiliminin orta düzeyde olduğu görülmektedir. Genel olarak empatik eğilimin yüksek olması engelli bireylere yönelik

tutumu olumlu şekilde etkilemektedir. Eğitim eğiliminin yüksek olması empatik eğilimi artırmaktadır. Engelli bireylerin toplumdaki genel akışı ve faaliyetleri yavaşlattığını düşünen, engelli bir bireyle aynı ortamda çalışma ve işveren olması durumunda engelli bir bireyi istihdam etmeyi istemeyen, çocuklarının engelli bir öğretmen tarafından eğitim görmesi konusunu benimsemeyen bireylerin empatik eğilimleri daha düşüktür. Bu sonuçlar doğrultusunda engelli bireylere yönelik tutumların olumlu şekilde gelişmesi için eğitim müfredatlarında bu konuya ilişkin bilgilendirme yapılması, toplumda engelli bireylerle empati kurulabilmesinin artırılması için engelli bireylerle yaşantısal deneyimlerin artırılmasına yönelik projelerin geliştirilmesi ve konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgi edinilmesi için farklı nitelikte çok sayıda araştırmanın yapılması önerilmektedir.

Kısıtlılıklar

Bu araştırmada verilerin çevrim içi ortamda doldurmuş olup bireylerle yüz yüze bir görüşme yapılamamış olması çalışmanın kısıtlılıklarıdır. Yalnızca sosyal medya hesaplarından katılımcılara ulaşılmış olması farklı sosyoekonomik düzeydeki bireylere ulaşılmasını kısıtlamış olabilir.

KAYNAKLAR

1. Özcan A. *Hemşire hasta ilişkisi ve iletişim*. 3. Baskı. Sistem Ofset Basım. Ankara, 2012.
2. Dökmen Ü. *İletişim çatışmaları ve empati*. 20. Baskı. Sistem Yayıncılık. İstanbul, 2008.
3. Strayer J, Roberts W. *Empathy and observed anger and aggression in five-year-olds*. *Social Development* 2004; 13: 1–13.
4. Dökmen Ü. *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati* (46. Baskı). İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
5. Sharma N, Yadav VP, Sharma A. *Attitudes and empathy of youth towards physically disabled persons*. *Heliyon* 2021; 7: 1-9.
6. Werner S, Peretz H, Roth D. *Israeli children’s attitudes toward children with and without disabilities*. *Early Childhood Research Quarterly* 2015; 33: 98–107.
7. de Boer AA, Munde VS. *Parental attitudes toward the inclusion of children with profound intellectual and multiple disabilities in general primary education in the Netherlands*.

The Journal of Special Education 2015; 49: 179–187.

8. Keith JM, Bennetto L, Rogge RD. *The relationship between contact and attitudes: Reducing prejudice toward individuals with intellectual and developmental disabilities. Research in Developmental Disabilities* 2015; 47: 14–26.

9. Dünya Engellilik Raporu. (2011). <https://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/engelsizuniversite/duyurular/1345/diwnu3i5.pdf> Erişim tarihi: 15.09.2022.

10. Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1>. Erişim tarihi: 01.08.2022.

11. World Health Organization (WHO). (2021). *Disability and health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health#:~:text=Over%201%20billion%20people%20are,often%20requiring%20health%20care%20services>. Erişim tarihi: 11.10.2022.

12. Haegele JA, Hodge S. *Disability discourse: Overview and critiques of the medical and social models. Quest* 2016; 68: 193–206.

13. Marks SB. *Reducing prejudice against children with disabilities in inclusive settings. International Journal of Disability, Development and Education* 1997; 44: 117–131.

14. Schwartz C, Armony-Sivan R. *Students' attitudes to the inclusion of people with disabilities in the community. Disability & Society* 2001; 16: 403–413.

15. Tregaskis C. *Social model theory: The story so far. Disability & Society* 2002; 17: 457–470.

16. Akdoğan AA, İşbir EG, Beydoğan B ve ark. *Özürlülüğe dayalı ayrımcılığın ölçülmesi araştırması. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. 2010.*

17. Apaydın R, Barış İ. *Toplumda engelli bireylere yönelik tutumun sağlık çalışanları bağlamında değerlendirilmesi. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi* 2021; 21: 22–39.

18. Diğer H, Yıldız A. *Engelli bireylere yönelik toplumsal algı: Fırat üniversitesi örneği. Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi* 2021; 8: 67–84.

19. Vignes C, Godeau E, Sentenac M, et al. *Determinants of students' attitudes towards peers with disabilities. Developmental Medicine & Child Neurology* 2009; 51: 473–479.

20. Logan SW, Bogart KR. *The effect of an intervention on college students' attitudes towards people with disabilities and self-directed mobility. International Journal of Disability, Development and Education* 2022; 69: 853–867.

21. Lynch J, Last J, Dodd P, et al. *'Understanding Disability': Evaluating a contact-based approach to enhancing attitudes and disability literacy of medical students. Disability and Health Journal* 2019; 12: 65–71.

22. Hande T. *Engelli bireylere yönelik tutum değişimi ve duyarlılık eğitimleri. Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics* 2018; 3: 11–21.

23. Dökmen Ü. *Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 1988; 21: 155–190.

24. Akinci A, Akgun G. *Kırklareli Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemsirelik Öğrencilerinin empatik eğilim ve becerileri. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi* 2011; 6: 54–63.

25. Arifoğlu B, Sala Razi G. *Birinci sınıf hemşirelik öğrencilerinin empati ve iletişim becerileriyle iletişim yönetimi dersi akademik başarı puanı arasındaki ilişki. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi* 2011; 4(1): 7-11.

26. Arpacı P, Özmen D. *Hemşirelik öğrencilerinin özgeçmiş ve empatik eğilim düzeyleri ve aralarındaki ilişki. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma* 2014; 11: 51–57.

27. Çalbayram NÇ, Aker MN, Akkuş B, Et Al. *Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 2018; 7: 30–40.

28. Karaçam A, Pulur A. *Identification the relation between active basketball classification referees' empathetic tendencies and their problem solving abilities. Universal Journal of Educational Research* 2016; 4: 1912–1917.

29. Mutlu O, Şentürk E, Zorba E. *Üniversite öğrencisi tenisçilerde empatik eğilim ve iletişim becerisi. International Journal of Sport Culture and Science* 2014; 2: 129–137.

30. Yılmaz İ, Akyel Y. *Beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 2008; 9(3): 27-33.

31. Fakazlı AE, İlhan L, Yarayan YE. *Engelli bireyler ile çalışma değişkeni bakımından spor öğretmenlerinde empatik eğilim. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 2021; 26: 235–246.

32. Akbulut E, Sağlam Hİ. *Sınıf öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 2010; 7: 1068–1083.

33. Aydın A, Karkaç NN. *Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 2015; 24: 43–65.

34. Çelik E, Çağdaş A. *Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2010; 23: 23–38.

35. Tekin M, Güllü M. *Analysis of empathic artifice level*

of teacher candidates who study in the school of physical education and sport. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2010; 2: 1987–1992

36. Akçöltekin A, Şevgin H, Özdemir BÇ. Lise öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi *investigation of high school students' attitudes towards disabled individuals. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 2020; 4 (1):23–32.

37. Çelik E, Çağdaş A. Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2010; 23: 23–38.

38. Koç M. Demografik özellikler ile empatik eğilim arasındaki ilişki: yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2016; 9: 25–47.

39. Peker R, Erçoban S, İlköğretim II. kademesindeki branş öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Uludağ Üniversitesi, Bursa* 2003.

40. Pınar G, Taşkın L. Doğum salonunda çalışan ebe ve hemşirelerin empati beceri düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 2004; 11: 53–64.

41. Çiçek A, Sabuncu N. Sağlık çalışanlarının empatik eğilim ve becerilerinin değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul* 2006.

42. Alver B, Ören N. Çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların empatik becerileri, karar stratejileri ve psikolojik belirtileri arasındaki ilişkiler. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum* 2003.

43. Kelleci M, Gölbaşı Z, Doğan S ve ark. Entegre eğitim programında öğrenim gören hemşirelik öğrencilerinin problem çözme becerileri: Bir izlem çalışması. *Florence Nightingale Journal of Nursing* 2011; 19: 23–28.

44. Altıparmak S, Sari HY. Manisa ilinde engelli bireylere karşı toplumsal tutum. *Anatolian Journal of Psychiatry/ Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2012; 13:110-116.

45. Genç SZ, Kalafat T. öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile empatik becerilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2008; 10: 211–222.

46. Lennon R, Eisenberg N. *Gender and age differences in empathy and sympathy. 1. Baskı. İçinde: Empathy and its Development, Eisenberg N, Strayer J. (Editörler). Cambridge University Press. Cambridge* 1987.

47. Chen RK, Brodwin MG, Cardoso E et al. Attitudes toward people with disabilities in the social context of dating and marriage: A comparison of American, Taiwanese, and Singaporean college students. *Journal of Rehabilitation* 2002; 68(4): 5-11.

48. Sarı HY, Bektaş M, Altıparmak S. Hemşirelik öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi* 2010; 27: 80–83.

49. Gökçe A, Güneş G, Seyitoğlu Çelik D. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutum ve davranışları. *Medicine Science* 2016; 5: 351–362.

50. Kaner S, Ögülmüş S, Büyükoztürk Ş ve ark. Toplum özürüllüğü nasıl anlıyor. *Ankara: Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı Yayını* 2002.

51. Nowicki EA, Sandieson R. A meta-analysis of school-age children's attitudes towards persons with physical or intellectual disabilities. *Intl J Disabil Dev Educ* 2002; 49: 243–265.

52. Aydın GS, Demir A. Lisansüstü öğrencilerinin eş seçimini etkileyen ve sınırlandıran görüş ve inançları. *Ege Eğitim Dergisi* 2017; 18: 627–652.

53. Kılıç E, Çıtıl R. Üniversite hastanesinde engelli bireylere yönelik uygulamalar ve sağlık personelinin engellilere yönelik tutumları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, TC Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Tokat* 2018.

54. Havva Ç. Engellilerin toplumsal hayata katılmasına yönelik politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya örnekleri. *İnsan ve Toplum* 2016; 5: 123–150.

55. Miller SR. A curriculum focused on informed empathy improves attitudes toward persons with disabilities. *Perspectives on Medical Education* 2013; 2: 114–125.